

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Ανάτυπο από τα *Βυζαντινά* 20
Θεσσαλονίκη 1999

ΚΕΝΤΡΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΣ

Ὁ κατάλογος τῆς ἔκθεσης «9-19th Century Old Balkan Manuscripts — Bulgarian Culture Festival—, Japan Calligraphy Museum, Tokyo, November 19, 1997» (σελ. 1-83, ἔγχρ. πίν. 1-80) καὶ ἡ θεωρία περί... «βουλγαροβυζαντινοῦ» πολιτισμοῦ (*Παρνασσός* 40, 1998, σ. 393-414).

Στις 8.12.1997 ἦλθε στὰ χέρια μου¹ τὸ πολυτελὲς τεῦχος-Album, στὸ ἔξωτερικό κάλυμμα τοῦ ὁποίου ὁ ἀναγραφόμενος τίτλος καὶ μόνο (... Old Balkan Manuscripts!) προκαλοῦσε τὸ ἐνδιαφέρον μου ὡς ἐρευνητῇ. Φυλλομετρώντας το πρόχειρα αἰσθάνθηκα τὴν ἔκπληξη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀναγνώριζε στοὺς ἔγχρωμους πίνακες τοῦ βιβλίου τὶς εἰκόνες οἰκείων ἑλληνικῶν χειρογράφων. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ εἶχα μελετήσει (μαζὶ μὲ συναδέλφους ἀπὸ τὸ Ἀριστοτελεῖο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, στὸ πλαίσιο τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνταλλαγῶν Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας) ἀνάμεσα στὰ ἔτη 1987-1993, στὸ Κέντρο Σλαβοβυζαντινῶν Σπουδῶν «Akad. Ivan Dujčev» τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας². Ἐχω, συνεπῶς, ἰδιαίτερο λόγο νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὸ συγκεκριμένο δημοσίευμα καὶ τὰ εὐρύτερα ζητήματα ποὺ θέτει μὲ τὴν ἐμφάνισή του.

Τὸ τεῦχος εἶναι ἕνας εἰκονογραφημένος «κατάλογος ἔκθεσης» τῶν χειρογράφων ποὺ ἔγινε στὸ Ἰαπωνικὸ Μουσεῖο Καλλιγραφίας τοῦ Τόκυο, ἀπὸ 19 Νοε. ἕως 7 Δεκ. 1997. Στὸ εἰσαγωγικὸ σημείωμα, ποὺ εἶναι γραμμένο στὴν ἰαπωνικὴ γλῶσσα (σ. 3), περιέχεται χαιρετισμὸς τοῦ ὑπουργοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἰαπωνίας μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Βουλγαρία, καθὼς καὶ μνεῖα ὅτι τὸ βιβλίο αὐτὸ τυπώθηκε γιὰ νὰ τιμήσει τὴν τέχνη καὶ τὸν πολιτισμὸ, μὲ ἀναφορὰ στὰ κέντρα πολιτισμοῦ Ρίλα καὶ Φιλιππούπολη³. Ἀκολουθεῖ πρόλογος στὰ

1. Ἐκφράζω τὶς θερμὲς εὐχαριστίες μου πρὸς τὸν συνάδελφο καὶ φίλο κ. Εὐάγγελο Κυριακούδη γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ βιβλίου. Ὁ κατάλογος πρωτοπαρουσιάστηκε ἀπὸ τὶς στήλες τῆς ἔφημ. *Παρατηρητής* (Σερρών) ἀρ. φ. 4322, 24 Μαρτ. 1998, 1 καὶ 3· πρβλ. φ. 923, 30 Μαρτ. 1988, σ. 1 καὶ 3.

2. Βλ. Programme de travail relatif à l'application de l'Accord de Coopération Scientifique entre l'Université de Sofia «Kliment Ochridski» et l'Université «Aristote» de Thessalonique pour l'année universitaire 1986-87, Article 2.6.1. Πρβλ. ὑπ' ἀριθ. πρωτ. Α10108/14 Μαΐου 1987 ἔγγραφο τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἑθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, Δ/ση Ἀνωτάτης Ἐκπαίδευσεως, Τμῆμα Διαπανεπιστημιακῶν Σχέσεων μὲ θέμα: Ἑγκρίση γιὰ μετάβαση μελῶν ΔΕΠ τοῦ Α.Π.Θ. στὸ Παν/μιο «ΚΑΗΜΕΝΤ ΟΧΡΙΔΣΚΙ» τῆς Σόφιας (μὲ συνημμένη κατάσταση 39 μελῶν ΔΕΠ τοῦ Α.Π.Θ. ποὺ συμμετεῖχαν στὸ «Πρόγραμμα ἐργασίας τοῦ ἔτους 1987, στὰ πλαίσια Συμφωνίας μὲ τὸ Πανεπιστήμιο «ΚΑΗΜΕΝΤ ΟΧΡΙΔΣΚΙ» τῆς Σόφιας»). Βλ. ἀκόμη: α) τὴν πράξη τῆς τριμελοῦς ἀπὸ ὑπουργοὺς ἐπιτροπῆς μὲ ἀριθμὸ 3147/6005/6.10.82 καὶ β) τὴν ἀριθ. 2499/8.4.87 ὑπουργικὴ ἀπόφαση (ΦΕΚ 199 τ. Β'), ὡς ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ἐν λόγω διαπανεπιστημιακὴ συνεργασία.

3. Εὐχαριστίες ἐκφράζω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ στὴ βυζαντινολόγο, διδάκτορα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς μας, κυρία Κονο Κεῖκο γιὰ τὴ βοήθειά της στὸ νὰ προσεγγίσω τὸ περιεχόμενο τοῦ ἰαπωνικοῦ χειμένου.

Ίαπωνικά και Ἀγγλικά (σ. 5-7) πού περιλαμβάνει χαιρέτισμό τοῦ Προέδρου τῆς Βουλγαρικῆς Δημοκρατίας κ. Petar Stoyanov⁴ καί ἀντιφώνηση τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Ἰαπωνικοῦ Μουσείου Καλλιγραφίας κ. Tenshu Koyama. Ὁ κατάλογος τῶν ἐκθεμάτων (σ. 9-68) παρουσιάζει 80 ἑγχρωμους πίνακες χειρογράφων ἑλληνικῶν (σ. 9-68, ἀριθ. 1-56), σλαβικῶν (σ. 53-64, ἀριθ. 57-76) καί ἀραβικῶν (σ. 66-67, ἀριθ. 77-78). Στὴ σελ. 68, πού κλείνει τὸ ἐκτεθὲν ὕλικο, ἐμφανίζονται δύο δείγματα χειρογράφων, τὸ ἓνα (ἀριθ. 79) γραμμένο ἑλληνιστὶ καί τὸ ἄλλο (ἀριθ. 80) βουλγαριστὶ. Οἱ ἑγχρωμοὶ πίνακες συνοδεύονται ἀπὸ «κατατοπιστικὰ» κείμενα στὴν ἰαπωνικὴ γλῶσσα. Ὅμως στὴ συνέχεια ἐπανέρχεται (σ. 70-71) ἡ διγλωσση ἑκφραση στὸ γενικὸ σημείωμα τῆς Διευθύντριας τοῦ Κέντρου Ivan Dujčev τοῦ Πανεπιστημίου «St. Kliment of Ochrid» τῆς Σόφιας, καθηγ. Axinia Dzhurova⁵, ἔπεται ἓνα σημείωμα στὴν Ἰαπωνικὴ στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ τὶς πολιτιστικὲς ἀνταλλαγὲς Ἰαπωνίας καί Βουλγαρίας, γιὰ τὰ «βουλγαρικὰ»⁶ χειρόγραφα, γιὰ τὴν ἐκθεση ἰαπωνικῶν χειρογράφων στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλγαρίας (Σόφια), γιὰ τὴ διάλεξη τοῦ ὑπουργοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἰαπωνίας καί τὶς σχέσεις του μὲ τὸ Κέντρο Ivan Dujčev. Τέλος, κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο List of Exhibits, ἀκολουθεῖ (σ. 73-83) σὲ συνεχόμενη μορφή ἡ ἀγγλικὴ μετάφραση τῶν λημμάτων (ἀριθ. 1-80), τὰ ὁποῖα, γραμμένα γιὰ τὸ ἰαπωνικὸ κοινόν, εἶδαμε νὰ συνοδεύουν τὶς ἑγχρωμες ἀπεικονίσεις τῶν ἐκθεμάτων. Τὰ κείμενα αὐτὰ ὑπογράφονται ἀπὸ δύο γνωστοὺς Βούλγαρους συγγραφεῖς, τὴν καθηγ. A. Dzhurova καί τὸν Dr. A. Boyadzhiev.

Ὁ ἀναγνώστης πληροφορεῖται γιὰ τὴ συνεργασία τοῦ Κέντρου Ivan Dujčev καί τοῦ Ἰαπωνικοῦ Μουσείου Καλλιγραφίας ἀπὸ τὴ σελ. 71 τοῦ τεύχους, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴ σελ. 73 καί τὴ σελ. 83 τῆς ἑκδόσης· στὴν τελευταία μάλιστα σελίδα προσδιορίζεται καί ἡ «ταυτότητα» τῆς ἐκθέσης πού ὁργανώθηκε στὸ Τόκυο (19 Νοε. - 7 Δεκ. 1997) στὸ πλαίσιο τοῦ Bulgarian Culture Festival.

4. Μεταξὺ τῶν ἄλλων διαβάζουμε: «This exhibition offers the opportunity to the Japanese public to get acquainted with an unique selection from a collection of nearly 700 manuscripts, which includes works representative of the major script and linguistic traditions in the Balkan Peninsula in the Middle Ages and the Renaissance» (Κατάλογος, σ. 5). Λόγια γενικά, ἀόριστα καί παραπλανητικά, ὅταν μάλιστα κανεὶς γνωρίζει ὅτι μιλοῦμε κυρίως γιὰ μιὰ συλλογὴ ἀπὸ συλημένα ἑλληνικά χειρόγραφα δύο λαμπρῶν βυζαντινῶν μοναστηριῶν πού λειτουργήσαν ὡς ἐστῖες ἑλληνικῶν γραμμάτων καί πολιτισμοῦ ἀνοικτοῦ καί ἀκτινοβόλου.

5. Μεταξὺ τῶν ἄλλων διαβάζουμε: «There is no evidence of Slavonic manuscripts in any collection in the world dated 886AD» (Κατάλογος, σ. 71). Λεκτικὰ εὐρήματα μὲ σκοπὸ νὰ παραγκωνιστεῖ ὁ κυρίαρχος λόγος τῆς καταλυτικῆς παρουσίας τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων στὴν ἐν λόγῳ «συλλογὴ» τοῦ Κέντρου Dujčev.

6. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς εἶναι ἀπαράδεκτος ἀπὸ ἐπιστημονικὴ καί μόνον ἄποψη. Ἐπὶ πλέον δὲν προσδιορίζονται οἱ ἀριθμητικὲς ἀναλογίαι τῶν ἑλληνικῶν, ἀνατολικῶν καί σλαβικῶν χειρογράφων πού βρίσκονται τῶρα στὸ Κέντρο Dujčev, ὥστε νὰ γίνῃ φανερὴ ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ἑλληνικῶν ἔναντι τῶν ἄλλων χειρογράφων καί στὴν ποσοτικὴ καί στὴν ποιοτικὴ ἐκτίμηση τοῦ περιεχομένου καί τῶν χειρογράφων ἀλλὰ καί ὁλόκληρης τῆς συλλογῆς.

Γιὰ τὴν ἀφογή τεχνικὴ τῆς ἱαπωνικῆς τυπογραφίας δὲν θὰ μπορούσε παρὰ νὰ ἐκφράσει κανεὶς τὸν ἔπαινο. Ἰδιαίτερα θὰ πρέπει νὰ ἐξάρουμε τὴ θαυμαστὴ ἀπόδοση τοῦ ὕλικου τῶν πινάκων — ποὺ μᾶς προσφέρει ἔγχρωμες μὲ πιστότητα εἰκόνες τῶν πολύτιμων χειρογράφων μας — καὶ τὸν ἐν γένει σχεδιασμό καὶ τὴν ἐκτέλεση τοῦ ἔργου.

Ἀλλὰ γιὰ ἓνα ἐπιστημονικὸ καὶ πολιτιστικὸ γεγονός ποὺ πραγματοποιεῖται στὸ περιβάλλον ἐνὸς ἄλλου πολιτισμοῦ, προκειμένου νὰ τὸν καταστήσει μέτοχο τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας «προέλευσης» τῶν ἐκθεμάτων, θὰ μπορούσε νὰ παρηγήσει κανεὶς πολλά, ὅλα ὅμως ἐπικεντρώνονται στὴ διαπίστωση ὅτι ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων δὲν συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀπαιτούμενη σὲ ὅλες τὶς ἀξιοπρεπεῖς ἐκθέσεις τοῦ κόσμου βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση⁷. Ἀλλὰ καὶ ὁρισμένα ἀπὸ τὰ γραφόμενα ἐλέγχονται ὡς ἀνακριβῆ ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἀπόψη, ὅπως π.χ. τὰ περὶ «Slavonic»⁸ μεγαλογράμματης γραφῆς (ἀρ. 1), τὰ περὶ τῶν ὄρων «Balkan type» (ἀρ. 44), «Balkan Style» (ἀρ. 47) καὶ ἄλλα «συμπεράσματα», τὰ ὁποῖα ἐπιχειροῦν ν' ἀποκρύψουν — σχεδὸν πλήρως — ὅτι τὰ χειρόγραφα εἶναι Ἑλληνικά, «οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα» μὲ βουλγαρικὰ κέντρα παραγωγῆς. Ἡ πραγματικότης ἀποκρύπτεται ἀπὸ τὸ ἀνύποπτο ἱαπωνικὸ κοινόν, τὸ ὁποῖο ἀγαπᾷ τὸν βυζαντινὸ πολιτισμό⁹. Καὶ ἀποκρύπτεται ἐντέχνως¹⁰ ἤδη ἀπὸ τὸν τίτλο

7. Πρβλ. τοὺς πρόσφατους καταλόγους δύο μεγάλων ἐκθέσεων ἀντικειμένων τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ: α) *The Glory of Byzantium. Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261*. Edited by Helen C. Evans and William D. Wixom, The Metropolitan Museum of Art, New York 1997, β) *Treasures of Mount Athos*, Thessaloniki 1997. Ἀκόμη καὶ στὶς εἰδικότερες ἐκθέσεις ποὺ σκοπεύουν στὴν ἐνίσχυση μιᾶς εὐανagνώστης πολιτικῆς διὰ τοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἀπουσιάζει ἡ σχετικὴ βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση. Βλ. π.χ. *Trésors médiévaux de la République de Macédoine*, Paris, Musée National du Moyen Âge, Thermes de Cluny, 9 février - 3 mai 1999 κ.ά.

8. Ὁ ἀναχρονιστικὸς ὅρος «σλαβικὴ κεφαλαιογράμματη» δὲν εὐσταθεῖ, ἐπειδὴ ἡ σλαβονικὴ ἢ σλαβικὴ κεφαλαιογράμματη γραφὴ ἐμφανίζεται αἰῶνες ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ τύπου τῆς ὀξυκόρυφης κεφαλαιογράμματης γραφῆς στὴν ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ παλαιογραφία.

9. Βλ. π.χ. Association Internationale des Études Byzantines, Bulletin d'Information et de Coordination, No XVII Année 1992, Athènes - Thessalonique 1992, σ. 14, 86-87. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελεῖου Πανεπιστημίου ἔχει ἤδη ἀναδείξει διδασκάλους βυζαντινολόγους καὶ οἱ βυζαντινὲς σπουδὲς στὴν Ἱαπωνίᾳ γνωρίζουν ἀνθηση τὰ τελευταῖα χρόνια (βλ. *Memoirs of the Faculty of Letters Osaka University*, vol. XXXV, March 1995, *The Survey of Early Byzantine Sites in Oludeniz Area (Lycia, Turkey). The First Preliminary Report*, Edited by Shigehumi Tsuji, Osaka University 1995, σ. 1-167 καὶ Plates I-XII, Fig. 1-160 κ.ά.).

10. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἡ Βουλγαρία ὡς χώρα παρουσιάζει στὸ ἐξωτερικόν (ἀλλὰ καὶ στὸ ἐσωτερικόν της) ἐκθέματα ποὺ δὲν ἐκφράζουν ἀποκλειστικὰ τὸν δικόν της πολιτισμό (βλ. π.χ. *Zlaten Manastir = Goldenes Kloster, Katalog zur Ausstellung «Goldenes Kloster» - Bulgarische Geschichte und Kultur τῶν Georgi Simeonov καὶ Ilia Pehliantov*. Herausgeber: Winag & Partner International Consultant Corp., Passau 1995. *Church Plate from the Collections of the National Museum of History*, Introduced by Teofana Matakieva-Lilkova, Sofia 1995). Τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα χειμῆλια, κυρίως τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Εἰκοσιφοινίσσης τοῦ Παγχαλίου, ἔχουν ἦδη ταυτιστεῖ (μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ) καὶ θὰ ὑπάρξουν μελλοντικὰ σχετικὰ δημοσιεύματα. Εἶναι παρήγορο ἔστω τὸ γεγονός ὅτι, προκειμένου γιὰ τὴ λειψανοθήκη ποὺ παρουσιάζεται χωρὶς ταυτότητα στὸν κατάλογο τῆς Teofana Matakieva-

του καταλόγου: «Old Balkan Manuscripts»! Τί σημαίνει ο όρος «Balkan manuscripts»; 'Αποτελεί απόπειρα εισαγωγής ενός νέου «γεωγραφικού όρου» στην επιστημονική όρολογία για τὰ χειρόγραφα; 'Επιχειρεί ή επιλογή του τίτλου νά υπερκεράσει τούς επιστημονικώς άποδεκτούς όρους ή νά προωθήσει μιá παραποίηση τής ιστορικής πραγματικότητας για ιδεολογική χρήση;

Οί έλλείψεις, οί άποσιωπήσεις και οί παραποιήσεις τορπιλλίζουν την αξιοπιστία των επιστημονικών δεδομένων. Κι όταν πάνω σ' αυτές οικοδομούνται μετέπειτα διάφορες θεωρίες, ή επιστημονική φερεγγυότητα κλονίζεται και ή δεοντολογία παραβιάζεται, όπως συμβαίνει έδω, τουλάχιστον ως πρὸς τὰ ελληνικά χειρόγραφα· γιατί τὰ χειρόγραφα αυτά προέρχονται από δύο ιστορικά, σταυροπηγιακά μοναστήρια, έξαρτημένα από την καρδιά του Βυζαντίου (τήν Κωνσταντινούπολη), του 'Αγίου 'Ιωάννου του Προδρόμου στο όρος Μενοίκειον κοντά στις Σέρρες και τής Παναγίας 'Αχειροποιήτου τής έπονομαζομένης Κοσίνιτσας (μτγν. Είκοσιφοίνισσας) στο όρος Παγγαΐον κοντά στη Δράμα¹¹. Οί μονές αυτές κράτησαν τὰ χειρόγραφα ως κειμήλια επί αιῶνες, ώσπου, κάτω από πασίγνωστες ιστορικές συνθήκες, λεηλατήθηκαν από Βουλγάρους τὸ 1917, μεταφέρθηκαν στη Σόφια και παρέμειναν έπιμελῶς κρυμμένα έως τὸ 1988.

Όταν τὸ 1987 ξεκινήσαμε τὸ πρόγραμμα επιστημονικῆς συνεργασίας του 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και του Πανεπιστημίου τής Σόφιας οί βασικὲς ἀρχές για την πρόοδο του εὐαίσθητου θέματος των άγνωστης διήθεν προέλευσης ελληνικών χειρογράφων πού είχαμε ἀναλάβει ήταν ή άμοιβαία κατανόηση τής ιστορικής πορείας των δύο γειτονικών λαών μας και ὁ αλληλοσεβασμός τής πολιτιστικής ιστορίας τους με άξονα ὅμως την αλήθεια πού ἀνα-

Lilkova (ῥ.π., σ. 18-19, ἀριθ. 8), στην έκθεση πού πραγματοποιήθηκε πρόσφατα στην Τεργέστη και στὸν κατάλογο με τίτλο *Christiani à Oriente: Spiritualità, Arte e Potere nell'Europa post Bizantina*, a cura di Grigore Arbore Popescu, έκδ. Electa, σ. 341 ἀριθ. 83, ἀναφέρεται «una scritta in greco: «con l'ainto del servo di Dio lo ieromonaco Cristoforo, in dono a Kosfiniza». Εὐχαριστῶ θερμὰ τή Διευθύντρια του 'Ελληνικού 'Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, καθηγήτρια Χρύσα Μαλτέζου, για την υπόδειξη και την άποστολή τής βιβλιογραφικής αὐτῆς ένδειξης.

11. Βλ. Axinia Džurova, Vassilis Atsalos, Krassimir Stančev, Vassilis Katsaros, «*Check-list*» de la *Collection de manuscrits grecs conservée au Centre de Recherches Slavo-Byzantines «Ivan Dujčev»* Auprès de l'Université «St. Clement d'Ohrid» de Sophia ('Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Publications du programme de la Coopération entre le Centre «Ivan Dujčev» de l'Université «St. Clement d'Ohrid» de Sofia et l'Université Aristote de Thessalonique-3), Thessalonique 1994, passim. Πρβλ. Βασίλη Κατσαρού, *Τὰ χειρόγραφα των μονών Τιμίου Προδρόμου Σερρών και Παναγίας 'Αχειροποιήτου του Παγγαίου (Κοσίνιτσας)*. 'Η ιστορία των ἀριθμών. 'Ο άνέκδοτος περιγραφικός κατάλογος των ελληνικών χειρογράφων τής 'Ακαδημίας 'Επιστημών τής Βουλγαρίας ('Αρχείο Κέντρου Σλαβο-Βυζαντινών Σπουδών «Ivan Dujčev» του Πανεπιστημίου Σόφιας) και ή συμβολή του στην προσπάθεια για την ανασύνθεση του «σχορπισμένου φηιδωτού» των χειρογράφων των δύο μονών [Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών, Σειρά εκδόσεων για την πόλη και τὸ νομό Σερρών, 4], Σέρρες 1995, σ. 189-222 (για τὸ δυσέυρετο βιβλίο ετοίμαζω β' έκδοση βελτιωμένη).

δεικνύεται από την ἐπιστημονική ἔρευνα¹².

Οἱ Βούλγαροι συνάδελφοι γνωρίζουν πολὺ καλὰ ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα τῆς κοινῆς μας προσπάθειας γιὰ τὴν ταύτιση καὶ τὴν προέλευση τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων¹³. Κατανοοῦν ἐπίσης σὲ βάθος ὅτι τὰ πολλὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα τῆς συλλογῆς τοῦ Κέντρου Дујчен οὐδεμία σχέση ἔχουν μὲ τὰ λίγα χειρόγραφα τῆς ἴδιας συλλογῆς πού, ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὴ συγκροτοῦν καὶ ἄλλες μικροκατηγορίες μὲ χειρόγραφα σλαβικά, ἀνατολικά κτλ. Ἐφαρμόζουν ὅμως τὴ μέθοδο τῆς ἀπόκρυψης ἢ ἀποσιώπησης τῶν δεδομένων, προκειμένου στὴ συνέχεια νὰ οἰκοδομήσουν —χωρὶς θεμέλια— τὴ δική τους θεωρία. Ἡ ὑπάρχουσα κατὰστασις τῆς συλλογῆς χειρογράφων τοῦ Κέντρου Дујчен εἶναι ἀδύνατο νὰ στηρίξει τὴν προβαλλόμενη ἀποψη ὅτι τὰ χειρόγραφα αὐτὰ ἐκφράζουν τὴ δύναμη ἑνὸς «βαλκανικοῦ πολιτισμοῦ»¹⁴, πού, ἐνῶ θὰ ἦταν εὐπρόσδεκτη ὡς ὄραμα τοῦ μέλλοντος γιὰ τὸ καλὸ τῶν γειτονικῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, δὲν εἶναι ἱστορικά διαπιστωμένα —στὶς σχέσεις Βυζαντίου καὶ Βουλγαρίας μάλιστα— γιὰ τὸ παρελθόν.

Ἡ ἀποσιώπηση τῶν ἐπιστημονικῶν πληροφοριῶν εἶναι συνεπῶς μιὰ ἐπιλογή τῶν Βουλγάρων συναδέλφων πού ἐξυπηρετεῖ ἄλλες, ἐξωἐπιστημονικὲς σκοπιμότητες. Γι' αὐτὸ κρίνω ἀπαραίτητο, χωρὶς νὰ παραβλέπω τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι γνωστὰ στοὺς Βούλγαρους συναδέλφους, νὰ παραθέσω ἐδῶ τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα γιὰ τὴν προέλευση τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων πού περιλαμβάνονται στὸν κατάλογο τῆς ἐκθεσης¹⁵:

Ἀριθ. καταλόγου	1.	=	D. 350	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 123	
»	»	2.	=	D. 398	=	Μονῆς Προδρόμου Σεργῶν
»	»	3.	=	D. 387	=	Μονῆς Προδρόμου Σεργῶν
»	»	4.	=	D. 106	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
»	»	5.	=	D. 272	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 115
»	»	6.	=	D. 221	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 10
»	»	7.	=	D. 338	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 217
»	»	8.	=	D. 177	=	Μονῆς Προδρόμου Σεργῶν Α2
»	»	9.	=	D. 270	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης

12. Ἄν καὶ εἶναι αὐτονόητο, ἃς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι τὰ προγράμματα ἐπιστημονικῆς συνεργασίας δὲν προσβλέπουν στὴ μισαλλόδοξη πολιτικὴ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ στὴ δημιουργία κλίματος δημιουργικῶν πρωτοβουλιῶν πού θὰ δημιουργήσουν ἕνα καλύτερο μέλλον γιὰ τοὺς λαοὺς τῶν χωρῶν οἱ ὅποιοι εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ζοῦν σὲ συνθηκὲς γειτονίας, καλλιεργώντας ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα πού ἐνώνουν καὶ ἀπομακρύνοντας τὰ ζιζάνια πού τοὺς χωρίζουν.

13. Ἀλλωστε ἡ καθηγ. Axinia Džurona ὑπῆρξε ἐπιστημονικὴ συνεργάτιδα καὶ ἀρωγὸς στὸ ἔργο τῆς ταύτισης (βλ. σημ. 11 ἐδῶ) τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἀποτύπωσε ἀργότερα σὲ δακτυλόγραφο ἐλεύθερο φύλλο τὶς ἀντιστοιχίες τῶν ἀριθμῶν Κέντρου Дујчен - Καταλόγου, ἐκτὸς χιμενίου, χωρὶς τὶς ἐνδείξεις γιὰ τὴν πραγματικὴ προέλευση τῶν χειρογράφων.

14. Βλ. Κατάλογος, σ. 71.

15. Οἱ παρατιθέμενες ταυτίσεις περιέχονται στὰ ἀναφερόμενα στὴ σημ. 11 ἔργα.

»	»	10.	=	D. 335	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
»	»	11.	=	D. 230	=	Μονῆς Προδρόμου Σερρών
»	»	12.	=	D. 282	=	Μονῆς Προδρόμου Σερρών A14
»	»	13.	=	D. 205	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 12
»	»	14.	=	D. 157	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 9
»	»	15.	=	D. 60	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 28
»	»	16.	=	D. 204	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 45
»	»	17.	=	D. 228	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 122
»	»	18.	=	D. 235	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 121
»	»	19.	=	D. 358	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 216
»	»	20.	=	D. 207	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 42
»	»	21.	=	D. 90	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 4
»	»	22.	=	D. 238	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
»	»	23.	=	D. 150	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 118
»	»	24.	=	D. 369	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 53
»	»	25.	=	D. 340	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 5
»	»	26.	=	D. 52	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
»	»	27.	=	D. 111	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
»	»	28.	=	D. 21	=	Μονῆς Προδρόμου Σερρών B9
»	»	29.	=	D. 158	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 11
»	»	30.	=	D. 339	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 219
»	»	31.	=	D. 227	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 213
»	»	32.	=	D. 25	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 171
»	»	33.	=	D. 132	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 218
»	»	34.	=	D. 213	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 367
»	»	35.	=	D. 217	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 49
»	»	36.	=	D. 279	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 54
»	»	37.	=	D. 187	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 151
»	»	38.	=	D. 233	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 79
»	»	39.	=	D. 212	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης (θη-
σαυροφυλακίου)
»	»	40.	=	D. 219	=	Μονῆς Προδρόμου Σερρών
»	»	41.	=	D. 253	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 265
»	»	42.	=	D. 297	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 244
»	»	43.	=	D. 201	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 347
»	»	44.	=	D. 373	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 153
»	»	45.	=	D. 156	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 56
»	»	46.	=	D. 9	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 358
»	»	47.	=	D. 43	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης (Κατα-
γραφή Ζησίου-Δημητριάδη 205)

»	»	48. = D. 72 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης (Κατα- γραφὴ Ζησίου-Δημητριάδῃ 151)
»	»	49. = D. 144 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
»	»	50. = D. 211 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 1
»	»	51. = D. 64 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών
»	»	52. = D. 353 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών α130
»	»	53. = D. 366 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών
»	»	54. = D. 180 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
»	»	55. = D. 100 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών α134
»	»	56. = D. 330 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών

Ἡ ἀποσιώπηση δεδομένων ἀλλάζει τὴν πραγματικὴν διάσταση τῶν γεγονό-
των καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν θεώρηση. Εὐκόλῃς μπορεῖ νὰ γλιστρήσῃ κανεὶς στὴν
παραποίηση, μιὰ τακτικὴ ποὺ δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολο-
γία καὶ πράξη. Ὁ ἀντικειμενικὸς ἀναγνώστης χρειάζεται ὅλα τὰ δεδομένα γιὰ νὰ
καταλήξῃ στὸ δικό του συμπέρασμα. Γιατὶ διαφορετικὰ μπορεῖ νὰ πλανηθεῖ καὶ
νὰ παρασυρθεῖ σὲ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα πόρρω ἀπέχουν ἀπὸ τὴν πραγματι-
κότητα καὶ τὴν ἀλήθεια, ὅπως π.χ. ἡ ὑπολανθάνουσα θεωρία περὶ «βαλκανικοῦ
πολιτισμοῦ» ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ χρόνια, θεωρία ποὺ ὑποβάλλεται ἐντέχνως μὲ
τὴν ἀνάμειξη τῶν πολιτιστικῶν προϊόντων δύο αὐτοτελῶν πολιτισμῶν ἀπὸ τοὺς
Βούλγαρους συναδέλφους στὸ ὑπὸ κρίσιν ἔργο, γιὰ νὰ ἐπισκιαστεῖ ἴσως ἡ κατα-
λυτικὴ παρουσία τοῦ Βυζαντίου στὸ πλαίσιο ἐκδήλωσης αὐτῶν τῶν πολιτισμῶν.
Τὸ βασανιστικὸ ἐρώτημα ποὺ παραμένει ἄλυτο στὴν ἐρμηνεία τῶν Βουλγάρων
συναδέλφων εἶναι ἡ ἀδυναμία ἀναγνώρισης τῶν στοιχείων ποὺ συγκροτοῦν τὸ
πολιτιστικὸ φαινόμενο ποὺ μποροῦμε νὰ ὀνομάσουμε συμβατικὰ «ὀρθόδοξο πο-
λιτισμὸ» ἢ «πολιτισμὸ τῆς ὀρθοδοξίας», οὐσία δηλ. τοῦ εὐρύτερου φαινομένου
«βυζαντινὸς πολιτισμὸς».

Γιὰ νὰ φανεῖ τὸ μέγεθος τῆς διαβρωτικῆς γιὰ τὴν ἐπιστήμην τεχνικῆς ποὺ
ἐφαρμόζεται γιὰ τὴν διαστρέβλωση τῶν πραγματικῶν δεδομένων ἀκόμη καὶ στοὺς
Βούλγαρους συναδέλφους, ποὺ θεωροῦν ἐσφαλμένως ὅτι καὶ τὰ ἑλληνικὰ χειρό-
γραφα λειτουργοῦν ὡς στοιχεῖα τοῦ βουλγαρικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἀπαραίτητο
νὰ ἀναφερθοῦμε στὸν τρόπο ἐκμετάλλευσης αὐτῆς τῆς θεωρίας ἀπὸ Ἑλληνα
ἐρευνητὴ, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ ἐναγωνίως νὰ ἐπιβάλῃ ὅσο τὸ δυνατόν εὐρύτερα,
γιὰ εὐνόητους λόγους, τὸ συμπέρασμά του: σύμφωνα μὲ αὐτὸ —οὔτε λίγο οὔτε
πολὺ— ὑπάρχουν καὶ Ἕλληνες —δύο τουλάχιστον— ἐρευνητές, οἱ ὁποῖοι
ἀσπάζονται τὴν ἀνυπόστατη βουλγαρικὴ θεωρία, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ
ἐργαστοῦν στὸ ἐρευνητικὸ ἐπίπεδο μὲ τὴν κ. Α. Djurova καὶ τοὺς Βούλγαρους
ἐπιστήμονες! Τὸ παράδειγμα τῶν ἐξωπραγματικῶν αὐτῶν ἀπόψεων εἶναι διδα-
κτικόν, γιὰ νὰ ἰχνηλατήσῃ κανεὶς τὴ λανθασμένη μέθοδο, καὶ ἐπίμονο, γιὰ νὰ μὴν
μπορεῖ ἐπίσης στὴν ἐπιστημονικὴ διαδικασία καὶ νὰ τὸ παραβλέπει.

Ἀναφέρομαι σὲ πρόσφατο δημοσίευμα στὸν τόμο τοῦ περιοδικοῦ «Παρνασσός»¹⁶. Ἐδῶ ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὰς πηγὰς (χειρόγραφα - ἔγγραφα) τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἐθνολογίας τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, καταθέτει μιὰ φαινομενικὰ ἐκτενέστατη κριτικὴ γιὰ τὸ μικρὸ, πρακτικὸ Checklist, —ἓνα Inventaire Sommaire— τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων ποὺ ἀπόκειται νὰ ἀποδοθῇ τὸ Κέντρο Dujčev, τὸ ὁποῖο συνυπογράφουμε μὲ τὴν κ. Džurova σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ ἐνημερώσουμε, μὲ τρόπο σύντομο καὶ καθαρῶς πρακτικὸ, γιὰ τὸ ὕλικό καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τὴν ἀνυπόμονη νὰ γνωρίσει, ὅσο τὸ δυνατό γρηγορότερα, τὰ χειρόγραφα ἐπιστημονικὴ κοινότητα.

Δὲν θ' ἀσχοληθῶ ἐδῶ μὲ τὸν ἀναλυτικὸ ἔλεγχο τῶν γραφομένων, γιὰ νὰ καταδείξω ὅτι πίσω ἀπὸ μιὰ ἐξαντλητικὴ σὲ λεπτομέρειες «βιβλιοκρισία», ποὺ αὐτοῦπονομεύεται καὶ αὐτοακυρώνει τὴν ἐπιστημονικὴ πρόθεση καὶ ἰσχὺ τῆς ἀπὸ τὴν πρώτη ματιά, κρύβονται γνωστοὶ στόχοι¹⁷ τοῦ συγγραφέα τῆς κριτικῆς. Θὰ ἐπισημάνω ἀπλῶς, γιὰ νὰ δείξω ὅτι ὁ συγγρ. δῆθεν ἀφορμᾶται ἀπὸ ἐπιστημονικὰ καὶ μόνον κίνητρα, ὅτι ἡ «κριτικὴ» ἐπικεντρώνεται σὲ δυὸ βασικοὺς πόλους: α) στὸ ζήτημα τῶν διάσπαρτων στὴ συλλογὴ τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τοῦ Κέντρου Dujčev αὐτοτελῶς ἀριθμημένων σπαραγμάτων¹⁸ καὶ β) στὸ πρόβλημα τῆς προέλευσης ἢ ταύτισης τοῦ ὕλικου. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, μὴ κατανοώντας ἐντελῶς τὰ πράγματα βρίσκεται σαφῶς ἐκτὸς θέματος¹⁹. Στὴ δευτέρη προβαίνει σὲ ταυτίσεις χειρογράφων ποὺ ὅμως

16. Βλ. «βιβλιοκρισία» γιὰ τὸ πρωτοαναφερόμενο στὴ σημ. 11 ἐδῶ ἔργο. Δημοσιεύτηκε (ἀρχὲς 1999) στὸ περιοδ. *Παρνασσός* 40 (1998) 393-414.

17. Βλ. π.χ. τοῦ ἴδιου, *Χειρόγραφα καὶ Βιβλιοθήκες τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης*, τ. Α' (Δημοκριτεῖο Πανεπιστήμιο Θράκης, Θρακικὴ Βιβλιοθήκη, 1), Κομοτηνὴ 1993, ἐπίμετρο, σ. 33-47. Τεκμηριωμένη ἀπάντηση στὸ κείμενο αὐτὸ δημοσίευσά στὸ περιοδ. Ἀντί, περ. Β', τεύχ. 579, σ. 56-59.

18. Τὸ πράγματι ἐντυπωσιακὸ φαινόμενο τῆς παρουσίας πολλῶν σπαραγμάτων (fragmenta) στὴ συλλογὴ τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων ποὺ βρίσκονται νῦν στὸ Κέντρο Dujčev μᾶς ἀπασχόλησε σὲ τέτοιο βαθμὸ, (βλ. Β. Afsalos, *Les manuscrits grecs du Centre «Ivan Dujčev»*, σ. 74), ὥστε νὰ προγραμματίσουμε εἰδικὴ μελέτη ἐπὶ τοῦ θέματος (βλ. *Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (Κοσίνιτσας)*, σ. 241-244), γεγονὸς τὸ ὁποῖο παραβλέπει ὁ συγγρ. Ἡ συναρίθμηση τῶν σπαραγμάτων στὴ σειρὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν ἀριθμῶν στὴ συλλογὴ δὲν ἦταν δική μας ἐπιλογή· ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἐλληνικὰ χειρόγραφα ἦσαν χαρακτηρισμένα στὴ Βουλγαρία ὡς «ἄκρως ἀπόρρητο καὶ ἐλεγχόμενο ὕλικό». Ἐπομένως, κάθε μετακίνησή του συνοδευόταν ἀπὸ πρωτόκολλα παραλαβῆς καὶ παράδοσης καὶ ἡ χρέωση γινόταν μὲ ἀπόλυτη αὐστηρότητα στὴν ἀριθμητικὴ καταμέτρησή του. Ἄλλωστε ἡ ἀνεξάρτητὴ ἀρίθμηση σπαραγμάτων στὴν ἐπιστημονικὴ πράξη δὲν ἀποτελεῖ καὶ ἀνεπίτρεπτη παρέκκλιση ἀπὸ κάποιον ἐπιθυμητὸ κανόνα· συνεπῶς ἡ κριτικὴ τοῦ κ. Παπάζογλου μένει μετέωρη.

19. Τὰ προερχόμενα ἐκ διαφόρων χειρογράφων φύλλα-σπαράγματα ἀσφαλῶς καὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀνήκουν ὀργανικὰ στὰ χειρόγραφα μέσα στὰ ὁποῖα βρέθηκαν ἢ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποσπάστηκαν ὡς παράφυλλα. Συνεπῶς τὸ κείμενο τῶν σελίδων κριτικῆς ἐπὶ τοῦ θέματος δὲν ἔχει ἀπολύτως κανένα νόημα ὑπαρξῆς. Δηλώνει ἀπλῶς, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸν λανθασμένον τρόπο σκέψης τοῦ συγγρ.

έγιναν ήδη πρὸ ἐτῶν στὸ βιβλίο μου γιὰ «Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (Κοσίνιτσας). Ἡ ἱστορία τῶν ἀριθμῶν». Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου γνωρίζει αὐτὸ τὸ βιβλίο, ἀλλὰ δὲν τὸ μνημονεύει πουθενὰ στὴν «κριτική» του²⁰. Ἡ παράλειψη τῆς ἀναφορᾶς στὸ βιβλίο θὰ μπορούσε νὰ ἐκτιμηθεῖ διαφορετικά, ἂν αὐτὴ ἐνέπιπτε στὸ χῶρο τῆς μὴ ἐνημέρωσης τοῦ συγγρ. καὶ δὲν ἀποτελοῦσε φαινόμενο μὴ ἀναφορᾶς πασίγνωστων ἤδη στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα στοιχείων ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετεῖ ἄλλες σκοπιμότητες, φαινόμενο ποὺ εἶδαμε πῶς ἐφαρμόζεται.

Οἱ Βούλγαροι συνάδελφοι, ἀποσιωπώντας τὴν ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση τῶν ἐκθεμάτων, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι τάχα αὐτὸ εἶναι ἓνα δευτερεύον στοιχεῖο γιὰ τὸ ἀνίδεο ἰαπωνικὸ κοινό, ἐπιδιώκουν στὴν οὐσία νὰ παραβλέβουν τὸ γεγονός ὅτι τὰ χειρόγραφα στὸ Κέντρο Dujčev στὴ συντριπτικὴ τους πλειοψηφία εἶναι ἑλληνικά, προερχόμενα ἀπὸ δύο βυζαντινά, σταυροπηγιακὰ μοναστήρια (στὰ ὁποῖα φυσικὰ ἀνήκουν ὡς πνευματικὴ καὶ ὕλική περιουσία), γιὰ νὰ διαμορφώσουν στὴ συνέχεια τὴ δική τους θεωρία —ἀνυπόστατη βεβαίως, ἐπειδὴ ἡ ἐλληνικὴ παρερμηνεύει τὰ δεδομένα— περὶ «βαλκανικοῦ πολιτισμοῦ», θεωρία ποὺ ἐξυπηρετεῖ προφανῶς δικὰ τους «ἐπιστημονικὰ στερεότυπα» καὶ σκοπιμότητες. Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἀμερόληπτης ἐπιστημονικῆς κριτικῆς, ἐπιδιώκει στὸ τέλος ἓνα καὶ μόνο εὐδιάκριτο σκοπὸ.

Μελετώντας τὸ συνδεδεμένο ἄμεσα μὲ τὸν κατάλογο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ κείμενο τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου παρατηροῦμε νὰ ἐφαρμόζεται ἡ γνωστὴ καὶ ἐλεγχόμενη μέθοδος. Ὁ συγγρ. παραλείποντας νὰ ἀναφέρει τὰ προηγηθέντα ἐπιστημονικὰ γεγονότα, τὸ ἀποκρυσταλλωμένο καὶ ἄφθονο πληροφοριακὸ ὕλικὸ ἐπὶ τοῦ ζητήματος καὶ τὴν προηγούμενη βιβλιογραφία, δὲν φαίνεται νὰ ἐνδιαφέρεται παρὰ μόνο γιὰ νὰ προωθήσει τὶς δικές του σκοπιμότητες, ὅπως π.χ.: α) νὰ περάσει στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα πάση θυσίᾳ τὴν ἄποψη ὅτι αὐτὸς εἶναι «ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε συστηματικὰ μὲ τὸ ζήτημα»²¹, β) νὰ προσάφει

20. Βλ. *Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (Κοσίνιτσας)*, (βλ. σημ. 11 ἐδῶ). Τὸ βιβλίο παρουσιάστηκε στὶς Σέρρες στὶς 12 Δεκ. 1995 (βλ. καὶ βιβλιοπαρουσίαση ἀπὸ τὸν Χ. Βουρουτζίδη, ἐφημ. *Ἡ Πρόοδος* [Σερρών], 17 Δεκ. 1995) καὶ στὴν *Byzantinische Zeitschrift* 89 (1996) 514 ἀριθ. 2621.

21. Βλ. *Παρνασσός* 40, ὅ.π., σ. 410 σημ. 12. Ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ συντηρεῖται μία ἀνῶφελη φιλολογία (ὅ.π., σ. 410-411) μὲ ὁρισμένες ἀνακριβεῖς ἢ καὶ ἀνάρμστες σὲ ἐπιστημονικὰ κείμενα φραστικὲς διατυπώσεις, ὅπως π.χ. «γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐξαπατήσεως στὴν ἐπιστήμη ἀπὸ μέρους τοῦ ἐκ τῶν συγγραφέων τοῦ τεύχους κ. Β. Κατσ.» (ὅ.π., σ. 411) κρίνω ἀναγκαῖο νὰ ἀναφερθῶ, γιὰ τελευταία φορά, στὰ σχετικὰ συμφοζόμενα.

Ἁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, μὲ δεδομένο ὅτι πράγματι ἔχει ἀσχοληθεῖ στὸ παρελθὸν μὲ τὸ ζήτημα τῶν χειρογράφων τῆς Μονῆς Εἰκοσιφοίνισσης [βλ. *Ἱστοριογεωγραφικά* 3 (1991) 314 σημ. 1] υἱοθετεῖ τὴ φρ. ποὺ διετύπωσε παλαιότερα ὁ συνάδελφος κ. Φ. Μαλιγκούδης (ὅ.π., σ. 410 σημ. 12), χωρὶς νὰ προσδιορίζει «ποιοὺ ζήτημα». Ἀπὸ τὰ γραφόμενά του ὅμως, ἐμμέσως πλὴν σαφῶς, ἐξάγεται ὁ ὑπαινιγμὸς ὅτι αὐτὸς «πρῶτος» ἐντόπισε τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα στὸ Κέντρο Dujčev (τηλόθεν, χρόνῳ καὶ τόπῳ) μέσῳ ἐνὸς μικροῦ καταλόγου, συνοδευτικοῦ τῆς ἐκθεσης χειρογράφων ποὺ ὀργανώθη-

κε με την ευκαιρία των επίσημων ἐγκαινίων του Κέντρου Duyçen (Σόφια, Σεπτ.-'Οκτ. 1988), ἀναγνωρίζοντας ἐκεῖ 24 ἀπὸ τὰ 64 ἐν συνόλῳ ἑλληνικά χειρογράφα ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὶς μονές τοῦ Παγγαίου καὶ τῶν Σερρών [βλ. καὶ *Ιστοριογεωγραφικά* 3 (1981) 315 σημ. 3]. Δὲν θὰ εἶχα ἀντίρρηση νὰ ἀποδεχθῶ αὐτὸν τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου —γιατὶ σὲ τελικὴ ἀνάλυση αὐτὸ καλ' αὐτὸ τὸ γεγονός δὲν ἔχει, παρὰ ἐλάχιστη σημασία—, ἐὰν ὁ ἴδιος στήριζε τὸν ἰσχυρισμὸ σὲ κάποιους κανόνες ποὺ συμβαδίζουν μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία. "Ἀν δοθεῖ κάποια σημασία εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ κ. Παπάζογλου στὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖο αὐτὸς πραγματοποιοῦσε τὸ ἔργον τῆς ταυτίσεως τῶν 24 χειρογράφων, δὲν θὰ πρέπει νὰ παραβλεφθεῖ ἀσφαλῶς καὶ ὁ τρόπος μετὰ τὸν ὁποῖο πρωτοεμφανίζονται αὐτὲς οἱ ταυτίσεις. Σύμφωνα μετὰ τὶς διαβεβαιώσεις τοῦ ἴδιου τὶς ταυτίσεις αὐτὲς τὶς ἔκαμε «τὴν ἄνοιξη τοῦ 1990» (βλ. *Θρακικὴ βιβλιοθήκη* 1, ἐπίμ. σ. 38 σημ. 2: «ὅταν δημοσίευσεν τὴν ἄνοιξη τοῦ 1990»· πρβλ. *Παρνασσός* 40, σ. 394, σημ. 4: «ὅταν τὸ 1990 προχωροῦσα στὶς ταυτίσεις»). Ὁ χρόνος αὐτὸς εἶναι ἰδιαίτερα κρίσιμος, ἐπειδὴ τὰ ὅρια ante καὶ post quem εἶναι ἀπολύτως ἐλεγχόμενα σύμφωνα μετὰ τὰ ἀκόλουθα δεδομένα:

α) Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου δὲν ἦταν ἀπαραίτητο βεβαίως νὰ γνωρίζει ἀμέσως ὅτι ὁ ἐντοπισμὸς τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων στὸ Κέντρο Duyçen ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἔγινε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1988· τότε μετὰ εἰδικὴ ἐρευνητικὴ ἀποστολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ('Ἀρ. ἔγγρ. Α10870/8.6.1988 τῆς Πρυτανείας Α.Π.Θ.) ἐπιβεβαιώθηκαν μετὰ αὐτοφία προγενέστερες (ἀπὸ τὸ 1986/1987) ὑποφίεις ὅτι τὸ συγκεκριμένο Κέντρο θὰ στέγαζε τελικῶς τὰ χαμένα ἑλληνικά χειρογράφα. Τὸ γεγονός ὅτι δὲν διευτυπηνίσθη τὸ ζήτημα, ἀλλὰ προτιμήθηκε ἡ ἀθρόυβη συνέχιση τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου δηλώνει καὶ τὸ βαθμὸ «ἐπαρσης» ποῦ μοῦ καταλογίζουν ἐδῶ κι ἐκεῖ τὰ πονήματα τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου (βλ. *Θρακικὴ βιβλιοθήκη* 1, ἐπίμ. σ. 38 σημ. 2· πρβλ. *Παρνασσός* 40, σ. 394 σημ. 4). Ὡστόσο ἡ προετοιμασία τῆς ἐκδόσεως τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, τοῦ Καταλόγου Džurona-Stančev καὶ ὅλων τῶν σχετικῶν δημοσιεύσεων καὶ ἐκδηλώσεων τοῦ Κέντρου Duyçen ἦταν σὲ μὲνα, τουλάχιστον ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ καὶ μετέπειτα, δραστηριότητες καὶ πράγματα γνωστά «ab on», χωρὶς νὰ ἀναμείνω τὸ καλοκαίρι τοῦ 1991, γιὰ νὰ πληροφορηθῶ ἀπὸ τὸν κ. Γ. Κ. Παπάζογλου τὴν ὑπόδειξιν γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὶς ταυτίσεις τῶν χειρογράφων.

β) Ἀπὸ τὴν ἄλλαν πλευρὰ ὅμως ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, ὡς εἰδικὸς ποῦ τὸν ἀπασχολοῦσε κατὰ προτεραιότητα τὸ συγκεκριμένο ζήτημα, ὀφείλει νὰ γνωρίζει ὅτι τὸν Νοέμβριον τοῦ 1989 σὲ ἐπιστημονικὸ συνέδριον ποῦ ἔγινε στὴ Δράμα στὸ ὁποῖο —ἀπὸ ἀντικειμενικὴ ἀδυναμία ποῦ τεκμηριώνεται ἀπὸ δημοσίευμα ἡμερησίας ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος ἐκείνων τῶν ἡμερῶν— ὁ ἴδιος δὲν παρευρέθη, ἐνῶ τὸ ὄνομά του ἐμφανίζεται στὸ πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου (βλ. τώρα *Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Συνάντησης «Ἡ Δράμα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς. Ἱστορία καὶ Πολιτισμός», Δράμα 24-25 Νοε. 1989 [1992], σ. 13) ὅχι μόνον γνωστοποιήθηκε τὸ γεγονός τοῦ ἐντοπισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων στὸ Κέντρο Duyçen, ἀλλ' ἔγινε εὐρεία καὶ ἐνδιαφέρουσα συζήτηση καὶ διανεμήθηκαν σὲ ἐνδιαφερόμενους συνέδρους ἀντίτυπα καὶ ὁλοῦ κατὰλόγου Džurona-Stančev, ὅπου ἡ ταυτότητα τῶν χειρογράφων εἶναι γιὰ ὁρισμένα χειρογράφα τόσο κραυγαλέα, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται καὶ ἡ ἐμπεριστατωμένη γνώση τοῦ εἰδικοῦ.*

γ) Μολταυτα θὰ μπορούσε νὰ δεχθεῖ κανεὶς τὸ ἀνεξάρτητο τῆς ἀναζήτησης καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀποτελέσματος τοῦ κ. Παπάζογλου σὲ μιὰ χρονικὴ στιγμή ποῦ τοποθετεῖται ἀνάμεσα σὲ δύο, σὲ ἀμεσότατη σχέση μετὰ τὰ ἐν λόγῳ χειρογράφα, ἐπιστημονικὰ συνέδρια (22-25 Νοε. 1989 τῆς Δράμας καὶ 22-23 Αὐγ. 1990 τῆς Σόφιας), ἀν δηλωνόταν —γιὰ νὰ καταστῇ ἐγκυρότερη ἡ ὑποκειμενικὴ διαβεβαίωση—, ἡ μὴ ἐνημέρωσή του γιὰ τὰ ὅσα σχετικὰ συνέβησαν καὶ κοινοποιήθηκαν ἐν τῷ μεταξύ, ὅταν τὸν ἐπόμενον, ὅπως θὰ δοῦμε, χρόνον δημοσίευσεν τὰ πορίσματά του σὲ δύο ἐργασίες τὶς ὁποῖες, κατὰ τὴ γνώμην μου ὅχι ὀρθῶς, ἐπικαλεῖται γιὰ νὰ στηρίξει ἀναδρομικὰ τοὺς ἰσχυρισμούς του. Τὰ δημοσιεύματα στὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται «in medias res» οἱ ταυτίσεις τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἀποτυπώνουν καὶ μεταδίδουν ὡς πραγματικὰς χρονολογίες ἐκτύπωσής τους τὸ ἔτος 1990 ἢ ἀκόμη καὶ τὸ 1989. Ὁ ἴδιος μάλιστα ἐπιμένει νὰ ἐπικαλεῖται ὡς πραγματικὰς αὐτὲς τὶς χρονολογίες, γιὰ νὰ μᾶς ἐπιπλήττει ἐνίοτε καὶ γιὰ ἄγνοια (βλ. *Παρνασσός* 40, σ. 414: «ἀδυνατῶ βεβαίως νὰ δεχθῶ ὅτι Ἕλληνες ἐπιστήμονες δὲν ἔχουν ὑπόψιν τοὺς εἰδικὰς γιὰ τὸ θέμα ἐργασίας ποὺ ἀποδεικνύουν ὅτι, ἐκτὸς τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, καὶ τὰ «ἀνατολικά» χφφ. τοῦ κλεπταποδόχου Κέντρου Duyçen εἶναι χφφ. κλαπέντα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸ Imaret τῆς Καβάλας (τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ «Mehmet Ali»· στήν σημ. 16 ὁ συγγρ. παραπέμπει· πρβλ. Γ. Κ. Παπάζογλου, «Ἡ βιβλιοθήκη «Mehmet Ali» στὸ

Imaret τῆς Καβάλας καὶ ἡ ἀρπαγὴ τῆς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους (1917)», *Θασιακὰ* (τιμ. τόμος Ἀπ. Βαχαλοπούλου), 6 (1989) 73-85 (καί: *Χειρόγραφα καὶ βιβλιοθήκες τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης*, Κομοτηνὴ 1993, ἐργ. ἀρ. Η). Τί θέλει νὰ πεῖ ἐδῶ ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου; Ἀσφαλῶς καὶ γνωρίζει ὅτι παρακολουθοῦμε, ἐλέγχουμε καὶ χρησιμοποιοῦμε, ὅπου χρειάζεται, τὰ δημοσιεύματά του (βλ. π.χ. *Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερῶν καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου* (Κοσίντσας). *Ἡ ἱστορία τῶν ἀριθμῶν*, σ. 14 καὶ passim κ.ά.). Στὴ συγκεκριμένη ὁμῶς περίπτωσιν ἐπιδιώκει ἐμμέσως νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἐν ἔτει 1989, μὲ βάση τὴ χρονολογικὴ ἐνδειξὴ τῆς προμετωπίδας τῶν *Θασιακῶν* (Καβάλα 1989), ἐκεῖνος ἦδη ἔγραφε καὶ δημοσίευσε τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ταύτισιν τῶν ἑλληνικῶν καὶ «ἀνατολικῶν» χφ. πού βρίσκονται στὸ Κέντρο Дујџев. Ἡ θέσις αὐτὴ μοιάζει ἐκ πρώτης ὄψεως πειστικὴ. Ἀν ὅμως ἀνατρέξει κανεὶς στὸ κείμενον τῆς μελέτης «Ἡ βιβλιοθήκη "Mehmet Ali"» κτλ., θὰ ἀνακαλύψει ὅτι οἱ πληροφορίες πού παρέχονται γιὰ τὰ δεδομένα τοῦ καταλόγου Džurona-Stančev, καὶ πού τοποθετοῦνται στὸ τέλος τῆς μικρῆς ἐργασίας, συνοδεύονται καὶ ἀπὸ βιβλιογραφικὰ παραπομπὰς (ὅ.π. σημ. 2 καὶ 21) σὲ ἐργασία τοῦ ἴδιου πού τυπώνεται τὸ 1991· ἡ παραπομπὴ μάλιστα (ὅ.π. σημ. 21) σὲ συγκεκριμένους σελίδες («23-26») τῆς μεταγενέστερης ἐργασίας δὲν μπορεῖ λογικὰ νὰ ἐξηγηθῇ παρὰ μόνον ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ πραγματικὸς χρόνος ἔκδοσης τῶν *Θασιακῶν* 6 (συνεπῶς καὶ τῆς συγκεκριμένης ἐργασίας πού περιέχει) συμβαδίζει μὲ τὸν ἀντίστοιχον χρόνο τοῦ μεταγενέστερου δημοσιεύματος, τὸ ὁποῖο ὁμῶς φέρεται καὶ αὐτὸ προχρονολογημένο. Γιὰ νὰ ἐλεγχθῇ ἡ ἀκρίβεια τῆς διαπίστωσής μου ὅτι οἱ χρονολογίαι ἔκδοσης τῶν δύο ἐργασιῶν εἶναι συμβατικές, γεγονός τὸ ὁποῖο ὅχι μόνον δὲν δηλώνει ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, ἀλλὰ βασίζει σ' αὐτὲς τὴν ὕλην ἐπιχειρηματολογία γιὰ νὰ στηρίξει τοὺς ἰσχυρισμούς του, ὑπάρχουν διαφορὲς «ἐξωτερικές» (δηλ. γνήσια παραστατικά τῶν τυπογραφικῶν) ἢ «ἐσωτερικές» ἀντικειμενικὲς μαρτυρίες. Θὰ προτιμοῦσα ἐδῶ ν' ἀναφερθῶ μόνον στὶς «ἐσωτερικές», ἐκεῖνες δηλ. πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς ἐκδόσεις, ὅπως π.χ. ἡ ἀναφορὰ τῆς ιδιότητος τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ὡς «ἀν. καθηγητοῦ» τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης (τὴν ὁποία ἀπέκτησε μὲ τὸ ΦΕΚ 87 6/6/1991 καὶ ἀνάληψιν καθηκόντων στὶς 27/6/1991) πού ἀναγράφεται στὴ μία ἐργασία (βλ. *Χειρόγραφα τῆς Εἰκοσιφοινίσσης*, σ. 4) ἢ τὰ γραφόμενα τοῦ ὑπευθύνου τῆς ἔκδοσης τῶν *Θασιακῶν* 6 (1989), τοῦ κ. Χ. Χιόνη, πού προσδιορίζουν τὸν χρόνον ἔκδοσης (post 28-4-1991) τοῦ συγκεκριμένου τόμου.

Οἱ παραπάνω λόγοι εἶναι, νομίζω, ἀρκετοὶ νὰ μὲ καταστήσουν ἐπιφυλακτικὸ, σὲ σημεῖο ὥστε νὰ μὴν ἀποδέχομαι ἄκριτα τοὺς ἰσχυρισμούς τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, εἰδικότερα μάλιστα ὅταν οὐδὲν ἀναγράφεται —ἔστω ἐπὶ τοῦ πειστηρίου— ἐξ ὧσων τότε (ἄνοιξη - καλοκαίρι 1991) ἦταν ἀδιαμφισβήτητα, ἀσφαλῶς καὶ εὐρύτατα διαδεδομένα ἢ καὶ δημοσιευμένα γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα τοῦ ἐντοπισμοῦ καὶ τῆς ταύτισης ὧσων τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, ὅποτε κάθι νεὰ ἀνακοινώσῃ καὶ μποροῦσε νὰ θεωρηθῇ ἐκ τῶν πραγμάτων περιττὴ· συνεπῶς ἡ χρονολογικὴ μετατόπισιν θὰ διακρίνεται τὴν ὑπάρξιν τῆς. Αὐτὴ στὴν οὐσία ἦταν (καὶ παραμένει) ἡ δική μου ἐκτίμησις καὶ κρίσις ἐπὶ τῶν πραγματικῶν δεδομένων, διαφορετικὴ, ἀσφαλῶς, ἀπὸ ἐκείνῃ τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου. Γιατὶ πιστεύω ὅτι ἂν κανεὶς, εἰδικὸς ἢ μὴ, ἀγνοεῖ τὰ λοιπὰ ἐπιστημονικὰ συμφραζόμενα, δὲν μπορεῖ νὰ προβάλλει μονομερῶς ὅτι διαθέτει τὴν ἀνέλεγκτὴ ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἀποψὴ φερεγγυότητα, ὥστε νὰ ἐπιβάλλει ἀποκλειστικὰ τὴ δική του θέσιν στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα, πόσο μάλλον ὅταν ἀγνοεῖ ἢ φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ ὅσα σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐνασχόλησίν του. Στὴν περίπτωσιν τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου νομίζω ὅτι ἡ ἔμμεσις γνώσις τῶν δεδομένων εἶναι φανερὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀδυναμία του νὰ προσεγγίσει —τρία χρόνια μετὰ τὴν ἔκδοσίν του— ἀκόμη καὶ τὸ πρωτότυπον τοῦ καταλόγου Džurona-Stančev, ὅταν —σαφῶς αὐτὴ τὴν φορὰ ἐν ἔτει 1991— ἀντιγράφει σὲ βιβλίον του τοὺς πίνακές του ἀπὸ ἄλλιες φωτοτυπικὰς ἀναπαραγωγὰς τοῦ καταλόγου (βλ. Γ. Κ. Παπάζογλου, *Τὰ χειρόγραφα τῆς Εἰκοσιφοινίσσης* (κατάλογος καὶ καταγραφές), Ἀθήνα 1991, πίν. 22, 27, 29, 31, 40, 41 ὡς πλεον χαρακτηριστικές).

Ἀναλογίζομαι, ὅσοι ἀπὸ ὅσα προηγήθησαν, πόσο ἐπιζήμιον εἶναι γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευνα τὸ ἀτόπημα (συνειδητὸ ἢ ἀσυνειδητὸ) τῆς ἀποσιώπησης τῶν δεδομένων (τὸ ὁποῖο διαπιστώνεται ὅτι πράγματι συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωσιν τοῦ μικροῦ καταλόγου Džurona-Stančev καὶ στὴν περίπτωσιν τοῦ καταλόγου τῆς ἔκθεσης στὸ Τόκυο). Δὲν μπορῶ ὅμως νὰ φαντασθῶ τὴν περίπτωσιν ὁποιοῦδήποτε εἰδικοῦ πού θὰ ἐπιχειροῦσε σήμερα νὰ «ταυτίσει» τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα στὸν κατάλογον τοῦ Τόκυο, προβάλλοντάς τὴν ἀπαίτησιν νὰ τὸ ἀναγνώρισται αὐτὸ τὸ ἔργον ὡς πρωτοποριακὴ ἐργασία, ἐνῶ παράλληλα θὰ ἀγνοοῦσε πλήρως —συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ— ἐκεῖνα πού ὡς τώρα ἡ ἔρευνα ἔχει ξεκαθαρίσει.

κατηγορίες έναντιόν όσων σχετίζονται με τὸ Πρόγραμμα Ἐπιστημονικῆς συνεργασίας γιὰ τὴ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων στὸ Κέντρο Duǵev τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας (τὴ συντεταγμένη στὴν οὐσία Ἑλληνικὴ Πολιτεία)²² καὶ γ) τέλος, τὸ καὶ σπουδαιότερον, νὰ ἐδραιώσει τὴν «καταγγελία» του, ὑπερασπιζόμενος δῆθεν μόνον αὐτὸς τὰ ἔθνικα συμφέροντα, στρεφόμενος ἐναντίον τοῦ ὁμότιμου Καθηγ. κ. Β. Ἀτσαλου καὶ τοῦ γράφοντος μετὰ τὴν κατηγορία τῆς «άντεθνικῆς δράσης», στὴν ἐπιστημονικὴ συνεργασία μας μετὰ τοὺς Βούλγαρους συναδέλφους καὶ ὅτι τάχα ἀσπαζόμεστε τὴ θεωρία περὶ «βουλγαροβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ», στηρίζοντάς τὴν σὲ αὐθαίρετα καὶ ἀντιεπιστημονικὰ συμπεράσματα καὶ ἐρμηνεύοντας τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν²³. Ἡ καθαρὸτατὴ θέση μας ὡς

Γιὰ αὐτοὺς ὅλους τοὺς λόγους στὶς ἄκαρπες, κατὰ τὴ γνώμη μου, προσπάθειες τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου νὰ μειώσει τὴν ὅποια ἐπιστημονικὴ ἢ ἄλλου εἶδους προσφορά μας στὴν ὑπόθεση τῶν συγκεκριμένων ἑλληνικῶν χειρογράφων (δική μου ἢ καὶ τῶν ἑλλήνων συναδέλφων μου) δὲν εἶναι ἀνάγκη πλέον νὰ ἐπιμείνω. Ὡς ἀπλὸς ὅμως ἐρευνητὴς, ὑποχρεωμένος νὰ περιορίζομαι πάντα στὸ πλαίσιο τῆς ἄχαρης, δύσκολης, ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ γοητευτικῆς ἐπιστημονικῆς ἐξακρίβωσης τῶν γεγονότων, δὲν μπορῶ νὰ παραμείνω ἀπαθὴς δέκτης τῶν ἀνακριβειῶν ποὺ συχνὰ διατυπώνονται καὶ γιὰ τὸ θέμα τοῦ ἐντοπισμοῦ τῶν χειρογράφων (ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὑπῆρξε ἓνα μείζον θέμα ποὺ ἀπασχόλησε γιὰ δεκαετίες τὴν ἔρευνα), καὶ γιὰ τὴν ἑναρξη τῆς ἐνασχόλησής μου μετὰ τὰ ἐρευνητικὰ θέματα γύρω ἀπὸ τὴ μονὴ Εἰκοσιφοίνισσης (βλ. *Θρακικὴ Βιβλιοθήκη* 1, ἐπίμ. σ. 39 σημ. 3: «Ἵσως πρέπει νὰ κατανοήσῃ ὁ Κατσαρὸς ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα, πολὺ δὲ περισσότερο σὲ μένα ποὺ ἀσχολήθηκα ἐπιστημονικὰ μετὰ τὰ χφφ. τῆς Εἰκοσιφοίνισσης 15 τουλάχιστον χρόνια πρὶν ἀνακαλύψῃ τὴν μονὴ ὁ ἴδιος, νὰ τὸν θεωρεῖ, ἢ νὰ τοὺς θεωρεῖ, “ντὲ καὶ καλὰ” ὡς αὐτόν, ἢ αὐτούς, πού... ἀνακάλυψαν τὰ κλεμμένα χφφ.»). Δὲν ἔχω τὴν αἴσθηση ὅτι «ἀνακάλυψα» ὅ,τι ὁραματίζεσθαι ὁ συγγρ. αὐτῶν τῶν φράσεων καὶ θὰ δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐλεγχθεῖ ἀντικειμενικῶς ἡ ἀνακρίβεια τῶν γραφομένων, ὅταν ὁλοκληρωθεῖ σχετικὴ μελέτη ποὺ πραγματοποιήσῃ μετὰξὺ τῶν ἐτῶν 1971-1974 στὴ Μονή· τότε πιστεύω ὅτι θὰ ἀπαντηθοῦν ἐρωτήματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πότε «ἀνακάλυψα» προσωπικὰ τὴ μονή, ὅπως π.χ. πότε ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἄρχισε τὶς ἐρευνές του καὶ τί ἀκριβῶς γινώριζε γιὰ τὸ ζήτημα τῶν χειρογράφων τῆς ἐφόσον μάλιστα ζήτησε ἐγγράφως τὴ συνδρομὴ μου πάνω στὸ συγκεκριμένο θέμα (ἐπιστ. 28.11.1978). Γιατὶ γιὰ μένα ἀποκλειστικὸ καὶ μόνιμο μέλημα καὶ καθήκον ἦταν, ὅπως καὶ θὰ παραμείνῃ, ὁ ἐπιστημονικὸς λόγος μετὰ ἀντικειμενικὰ δεδομένα καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς διάλογος μετὰ ἐπιχειρήματα πειστικά, λειτουργήματα τὰ ὁποῖα ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ὑπηρετῶ.

22. Βλ. *Παρνασσός* 40, σ. 393, 412-413. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ συγγρ. ἐξαπολύει φραστικὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον δύο διαφορετικῶν πρυτανικῶν ἀρχῶν (τῶν πρυτάνεων τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καθηγητῶν κ.κ. Ἀντωνίου Τρακατέλλη καὶ Ἀντωνίου Μάντη), ἐπαναλαμβάνοντας τὴν ἐσφαλμένη ἄποψιν τοῦ καθηγ. Φ. Μαλιγκουδῆ (ὁ.π., σ. 393 σημ. 1) περὶ δῆθεν ἀναγνώρισης δικαιωμάτων κατοχῆς τῶν χειρογράφων ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ συνεχίστηκε ἡ συμφωνηθεῖσα ἐπιστημονικὴ συνεργασία μετὰ τὸ 1992. Ἀναρωτῆται εὐλόγως κανεὶς: γιὰ τὰ ἔτη 1987-1992 ἢ ἴδια ἐπιστημονικὴ συνεργασία διέφερε;

23. Βλ. *Παρνασσός* 40, σ. 413-414: «...οἱ Ἕλληνες εἰδικοί (οἱ κκ. Ἀτσα. καὶ Κατσα.), ἀντιθέτως συνοψογράφουν μετὰ τοὺς Βουλγάρους ἓνα κείμενο ὅπου, μετὰξὺ ἄλλων, διαβάζουμε ὅτι τὰ χφφ. τοῦ Κέντρου Duǵev «σλαβικά, ἀνατολικά, ἑλληνικά, δίγλωσσα ἢ τρίγλωσσα, ἀντανακλῶν τὶς κύριες γλωσσικὲς παραδόσεις τῶν πληθυσμῶν τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου καὶ τὴν τύχη τοὺς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες· τὴ συγκριτικὴν, συχνὰ θυελλώδη, τὴν διαφόρων λαῶν, τὴ γένεσιν ἰδιαιτεροτήτων τοῦ ὁρθόδοξου πολιτισμοῦ, τῶν παραδόσεων καὶ τοῦ μηνύματός του». Αὐτὸ δυστυχῶς ποὺ κατανοῶ ὁ ὑπογράφόμενος, καὶ αὐτὸ βεβαίως ποὺ κατανοοῦν ὅσοι διαβάζουν τὸ συγκεκριμένο κείμενο, εἶναι ὅτι ἐξισώνονται, τοποθετοῦμενοι στὴν ἴδια μοῖρα θύτες καὶ θύματα (—οἱ Βούλγαροι ποὺ διέπραξαν τὶς λεηλασίες μετὰ τοὺς Ἕλληνες ποὺ ὑπέστησαν τὶς βιαιοπραγίες καὶ τοὺς βιασμούς) καὶ ἀσφαλῶς ὅτι μετὰ τὶς

πρὸς τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων εὐκόλα συνάγεται ἀπὸ τὰ προεκτεθέντα καὶ εἶναι φυσικὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κρίση τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου.

Ἡ ἐνορχηστρωμένη καί, ὀφθαλμοφανῶς, σκόπιμη διαστρέβλωση τῶν ἐπιστημονικῶν θέσεων καὶ ἀρχῶν, παραποίηση ποῦ ἀσφαλῶς δὲν ἐξυπηρετεῖ τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία καὶ ἔρευνα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν μὴ ἀναφορὰ τῶν πραγματικῶν δεδομένων ἀπ' ὅπου κι ἂν προέρχεται ἢ ἐφαρμόζεται σαφῶς καὶ δὲν ἀποβλέπει σὲ ἐπιστημονικοὺς στόχους.

Ἡ ἀπόπειρα προσβολῆς ἐνὸς προγράμματος ἐπιστημονικῆς συνεργασίας μὲ διακρατικὲς ἐπίσημες συμφωνίες ἀπὸ τὸν κ. Γ. Κ. Παπάζογλου εἶναι πρόδηλη καὶ ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες χρήσεις τῶν φρ. «συνεργάτης/τες τῶν Βουλγάρων»²⁴, προσδίδοντας σ' αὐτὲς μειωτικὴ ἔννοια, ἀλλὰ φροντίζοντας σαφῶς νὰ καλύπτεται πίσω ἀπὸ τὴν ἀμφισημία. Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου πιστεύει ὅτι ἔτσι στήνει ἓνα οἰκοδόμημα, διὰ τοῦ ὁποῦ προσπαθεῖ νὰ προβάλει καὶ νὰ ἐπιβάλλει ἀπόψεις προσωπικῆς ὡς θέσεις εὐρύτερα ἀποδεκτὲς καὶ ἀδιαμφισβήτητες. Τὸ ἴδιο εἶδαμε νὰ πράττουν καὶ οἱ Βούλγαροι συνάδελφοι. Ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἄποψη ὅμως, μὲ ἐλεγχόμενη μέθοδο, τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ εἶναι ἐκ θεμελίων σαθρό. Ἡ ἐλληνικὴ καὶ ἡ διεθνὴς ἐπιστημονικὴ κοινότητα τῶν βυζαντινολόγων ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ κρίνει καὶ νὰ διακρίνει τὸ κῦρος τῶν ἀστήρικτων ἀπόψεων, καθὼς καὶ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους προσπαθεῖ κάποιος νὰ τὶς προβάλει.

Ἡ ἐπιστημονικὴ κριτικὴ δὲν ἐπιδέχεται φανταστικὰ εὐρήματα καὶ μεθοδεύσεις. Ἡ παραποίηση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας γιὰ τὴν προώθηση ἀλλότριων στόχων ἐλέγχεται μὲ ἀντικειμενικοὺς τρόπους. Κι ὅπως ἐλέγχονται οἱ ἀπόψεις τῶν Βουλγάρων συναδέλφων μας ὡς ἀνεδαφικές, ἐπειδὴ στηρίζονται στὴ μέθοδο τῶν ἀποσιωπήσεων καὶ τῶν παραποιήσεων, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν καὶ οἱ ἐσφαλμένες ἀπόψεις τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου. Ἡ ἔκφραση

συγκεκριμένες γραμμές, ὑπογραφόμενες μάλιστα καὶ ἀπὸ Ἑλληνες, περνᾷ ἡ γνωστὴ βουλγαρικὴ θέση περὶ «βουλγαροβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ», ἀπόρροια τοῦ ὁποῦ εἶναι καὶ τὰ κλεμμένα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα (!)». Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸν προσεκτικὸ ἀναγνώστη εἶναι ποῦ ἀνακαλύπτει στὸ παράθεμα ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ὅσα ὑποστηρίζει στὴ συνέχεια. Τὸ ἂν κατανοεῖ σωστὰ εἶναι προσωπικὴ τοῦ ὑπόθεσις, δὲν καταλαβαίνω ὅμως γιατί ὠθεῖ τοὺς ἀναγνώστες του νὰ κατανοήσουν ὅσα ὁ ἴδιος θέλει στρεβλῶς νὰ κατανοεῖ· καὶ πρὸ παντός· ποῦ ἀνακάλυψε τὸν ὅρο «βουλγαροβυζαντινὸς πολιτισμὸς» στὰ συνοπογραφόμενα ἀπὸ μᾶς κείμενα; Παρεκτὸς κι ἂν στὸν τίτλο *Centre d'Études Slavobyzantines* τοῦ Κέντρου *Dujčev* διαβλέπει αὐτὴ τὴν ἐξίσωση. Γιατί ὅμως ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν ἐπιστημόνων ποὺ συνέδεσαν τὸ ὄνομά τους μὲ τὸ ἐν λόγω Κέντρο ὡς ἐρευνητὲς ἢ εἰδικοί ἀκαδημαϊκοὶ σύμβουλοι (ὅπως οἱ Ἑλληνες διαπρεπεῖς βυζαντινολόγοι καὶ ἱστορικοὶ, καθηγητὲς Ἰ. Καραγιαννόπουλος, Ἀντώνιος-Αἰμίλιος Ταχιάος, Ἑλένη Ἀρβελέρ, Σπύρος Βρυώνης κ.ἄ., βλ. *Actes de la Table Ronde, Thessalonique 1992*, σ. 15) ἀποσπᾷ μόνον πρόσωπα ποὺ ἐπιθυμεῖ, γιὰ νὰ τὰ τοποθετήσει στὶς δέλτους τῆς κατηγορίας τῶν «ἀνθενθινῶς δρώντων» γιὰ τὴ συνεργασία τους μὲ τοὺς Βούλγαρους καὶ τὸ κλεπταποδόχο Κέντρο (ὅπως μὲ περισσὴ εὐκολία πράττει γιὰ μᾶς), πληροφορώντας τὸ ἀνυποψίαστο ἐλληνικὸ κοινὸ ὅτι τὸ «σύνολο τῶν Ἑλλήνων βυζαντινολόγων» σκέπτεται κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο;

24. Πρόχειρα *Παρουασός* 40, σ. 393 (δὶς), 394 σημ. 4, ὡς δείγματα πρόσφατης γραπτῆς ἔκφρασης τῆς ἀπαράδεκτης φράσης.

διαφορετικῶν ἀντιλήψεων δὲν σημαίνει ὅτι ἀναγκαστικά θὰ πρέπει νὰ ἐγκαταλείπονται οἱ προσπάθειες γιὰ νὰ βρῖσκεται κοινὸ σημεῖο ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων. Ὅταν αὐτὴ ἡ προσπάθεια κρίνεται ὅμως ἀπὸ ὀρισμένους ἐπιστήμονες μὲ τὴ δική τους λογικὴ καὶ ἐρμηνεύεται μὲ ἐμμονὲς σὲ ἀμετακίνητες προσωπικὲς ἀπόψεις δὲν ἀπομένει παρὰ οἱ μὲν ἐμπλεκόμενοι νὰ καταθέτουν τὶς κρίσεις τους καὶ ἄλλοι νὰ ἀποφασίζουν γιὰ τὴ διαύγεια καὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν συμπερασμάτων. Ἐχῶ τὴ γνώμη ὅτι ὑπάρχουν ἄγρυπνοι βυζαντινολόγοι, Ἑλληνες καὶ ξένοι, ποὺ γνωρίζουν πολὺ καλὰ καὶ μποροῦν νὰ διακρίνουν τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν παραφθορά, τὸ γνήσιο καὶ τὸ πλαστὸ σὲ ὁποιαδήποτε προσπάθεια διαστρέβλωσης.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης